

IFJ. BARTA JÁNOS

professor emeritus
Debreceni Egyetem BTK Történeti Intézet
bartaj940@gmail.com

BARTA JÁNOS VISSZAEMLEKEZÉSE A BERLINI COLLEGIUM HUNGARICUMRA ÉS ANNAK ELSŐ IGAZGATÓJÁRA, GRAGGER RÓBERTRE

Visszapillantó tükör (részlet)¹

A berlini egyetem magyar tanszéke az első világháború nagy fegyverbarátságának szüleménye; a klebelsbergi kultúrpolitika alapított hozzá valamikor 1923-ban egy nagyjából tizenöt-húsz főre méretezett kollégiumot, nem egyetemi hallgatók, hanem már okleve-

1. kép. Gragger Róbert
fotója*

les kezdő vagy kibontakozóban lévő szakemberek számára a legkülönbözőbb szakterületekről. Velem egy időben mérnök, matematikus, klasszika-filológus, régész, geológus is volt a tagok között. A közös lakóhely és a közös étkezések tartottak össze bennünket. A professzor-igazgató, Gragger Róbert sikerült kereszteződése volt a nagyvonalú kultúrdiplomatának és a bájos világfinak, mint szak tudós és egyetemi oktató kevésbé tündökölt, az igazat megvallva egyáltalán nem is oktatott. Becker porosz kultuszminiszterhez fűződő barátsága révén anyagi támogatást is szerzett az intézetnek, folyóiratot (*Ungarische Jahrbücher*) és könyvsorozatot adott ki. Mindemellett az egész berlini vállalkozásnak nagyobb volt a füst-

je, mint a lángja. Az egyetem és a szaktudomány alig-alig vett tudomást a kis magyar kolóniáról. Gragger buzgólkodásának a hatósugara csekély volt.

Ami a tanulmányokat illeti, Gragger teljes kötetlenséget ígért, rábízta kire-kire, min dolgozik, hogyan akarja magát továbbképezni. Ez a kötetlenség volt az intézmény varázsa, talán én voltam az, aki ezt a legjobban kihasználta. Sok lehetőséggel éltem,

* Forrás: Berliner Beiträge zur Hungarologie, Berlin–Budapest, 1988.

¹ Eredeti megjelenési hely: BARTA János, *Ma, tegnap, tegnapelőtt* (Debrecen: Csokonai Kiadó, 1990), 17–19.

Beérkezett 2024. 06. 15.

Közlésre elfogadva 2024. 08. 15.

Copyright GERUNDIUM

de legalább ugyanannyi volt, amit elmulasztottam. Az egyetemre nem iratkoztam be, mindössze egy féléven át hallgattam Spranger professzor történetfilozófiai előadásait, jegyzeteimet ma is őrzöm. Ernst Cassirer *Philosophie der symbolischen Formen* című szintézise akkor volt újdonság, átrágtam magam rajta. Filozófusokat, pszichológusokat olvastam, nem a legszerencsésebb válogatásban, rágódtam a fogalmakon, s megint ke-restem valamit, amit nem találtam. És mégis világnézetben, filozófiában nagyot léptem előre, szellemileg átléptem a húszas évek küszöbén. S ez évekből datálódik kapcsolatom a háború utáni nagy német filozófiai rendszerekkel, amely aztán még évtizedekig folytatódott. Most is előttem van még a Preussische Staatsbibliothek óriási, üvegkupolás olvasóterme, ahol megint nagy papírpusztítás közepette hol olvastam, hol próbáltam írásban a magam bölcséleti problémáit megfogalmazni és végiggondolni. A későbbiek-re egy lett nagyon fontos: itt találtam meg – ideiglenesen – a Madách probléma kulcsát: *Az ismeretlen Madách* gyökerei ide vezetnek vissza. Egyébként keveset írtam ezekben az években, többnyire annotációkat és néhány cikkecskét az *Ungarische Jahrbücher*-be.

Sok mindenkől kimaradtam, amit ez a világáros nyújthatott volna, és társaimnak bőségesen nyújtott. A tanyai fiú nagyon is ügyetlenül kapkodott a lehetőségek után. A kollégiumi rendszernek különben is van egy nagy hátránya: a tagok a saját körükben maradnak, s nehezen tudnak kitörni a környező világ közegébe. Volt, aki ezt nem is akarta, Gragger nem is szerette, s nekem is alig-alig sikerült. A maradandóbb emberi eredmény néhány melegebb baráti kapcsolat magunk között, amely túlélte Berlint. Hadd említsem meg itt nagyon halkan a méltatlanul elfeledett Prohászka Lajos nevét. Nem kis keserű íz maradt a számban; az „öreg” kollégisták bent a kadétiskolákra emlékeztető rakoncátlan, beugratós és csínytevő életet éltek, s én a magam faragatlan naivságával szinte egy egész évig voltam ugratások és csúfolódások céltáblája.

Ezek után talán furcsán hangzik, ha megvallom, hogy nyereség volt számomra bele-nőni az egyébként laza közösségbe. Az a folyamat, amelyre célzok, csak egy ilyen ráérő, már kiművelt társaság keretében valósulhatott meg számomra, holott nem valami berlini specialitásról volt szó, csupán az ott kínált lehetőségek bőségéről. Én magam, alig leverve lábamról az egyetem porát, alig kilépve egy akkor még nyomasztónak érzett nagy, kereskedelmi iskolai tanári karból, Berlinben kollégista társaim közt kezdtem fel-ölni azt az életformát, amelyet a magam korabeli és képzettségű értelmiséginek élnie kellett vagy illett. Addig egyetlenegy hangversenyen nem voltam, alig néhány operát ismertem, s csak olykor-olykor fordultam meg Pesten színházban. – „Ki jön vasárnap délelőtt a Furtwängler vagy Klemperer hangversenyre?” (Mindkét állami operaház ott volt a kollégium közelében, egy kis sétányira.) „Na gyere, hallgassuk meg a *Carment*, *A sevillai borbélyt*, az *Álarcosbált*.” – Valahol nem sokkal a kakasülő alatt ringattam-szoktattam bele magamat a zene világába, s úgy mondták, a berlini az akkori Európa harmadik legjobb operája. Dirigensek, csodálatos hangok emléke ötlík fel emlékeze-temben, a hangtechnika akkor még fejletlen volt, még „*historische Aufnahme*” is alig maradt róluk. Werfel *Verdi*-könyve akkoriban volt újdonság. A vacsoraasztalnál vagy az esti sétákon a mi parányi körünkben is össze-összecsapott a Verdi- és a Wagner-párt.

Sajnos a színházi programokban nem voltam nagyon válogatós, de egyszer-egyszer csak megnéztem az akkori színházi nagyságokat, az eleinte vékony, majd egyre vastagabb homokrétet, amely az előadó művészet örök átka, a nevek jó részét már betette: Bassermann, Eugen Klöpfer, Heinrich George, Käthe Dorsch. Sok-sok berlini emlékem mögé odavetíttem még nem a zsvajgó nagyvárost, hanem sokaktól csúfolt, valójában nem is olyan csúf környezetét: gyér dombjaival, erdei fenyőivel, nyírfáival, főleg pedig sok-sok tavával – kicsit rideg, északias táj, de szép volt benne barangolni a vasárnapok unalmát elűzni. Itt lettem és maradtam egy ideig természetjáró.

Emlékeim Graggerről²

Meglehet, hogy a berlini Kollégium tagjai közül én vagyok az utolsó, akinek ösztöndíjas éve (1925–1926) még Gragger Róbert igazgatói tevékenységére esett.

Közvetlenül az első világháborút megelőző évtizedben a Budapesti Egyetemen felnőtt a jelentős filológusok egy generációja. Közéjük tartozott Gragger Róbert is, aki nemcsak szakmai tudásával, hanem szervezőképességével és megnyerő egyéniségével is hamar magára vonta a kulturális vezetők figyelmét. Így került az akkori Friedrich Wilhelm Egyetem még a háború éveiben életre hívott magyar tanszékére, amelyhez hamarosan egy Magyar Intézet kapcsolódott, és végül ő lett az inflációs években alapított Collegium Hungaricum első igazgatója is. E sokszorosan nehéz terhelés alatt is jól érvényesült szervező tehetsége, mint filológus azonban korai halála miatt nem tudott kibontakozni, ígéretesen induló tudományos pályája beteljesületlen maradt. Haszonlóképpen megtört fejlődése egyetemi oktatóként is, fiatal kora, sokréttű feladatai és a válságos időszak nem adtak neki lehetőséget, hogy a megérdemelt helyét kivívja a hallgatóság körében.

A kollégium tagjainak összetétele vegyes volt: egyetemi végzettségű emberek, orvosok, vegyészek, geológusok, matematikusok mellett abban az évben én voltam az egyetlen, aki magyar irodalommal foglalkozott. Hogyan illett össze ez a társaság? Lazán, a kollégiumi élet formájának megfelelően. Aki nem humán tudományt művelt, vendégként felkeresett egy intézetet, klinikát stb., ahol rendszeresen dolgozott. Én voltam az egyetlen, akinek nem volt „*munkahelye*”, de azért összetartottak bennünket a heti „*csütörtöki konferenciák*”, egyfajta szemináriumok, amelyeken tudományterületéből vett témából mindenki szabadon választott előadást tartott. Összetartó erőt jelentettek a közös ebédek is, amelyekre gyakran kapott meghívást valamelyik kar professzora.

² A német eredeti közlési helye: *Berliner Beiträge zur Hungarologie. Schriftenreihe des Fachgebiets Hungarologie und Finnougristik der Humboldt-Universität zu Berlin* 3. Hrsg. Paul KÁRPÁTI und László TARNÓI (Berlin–Budapest 1988), 11–13.

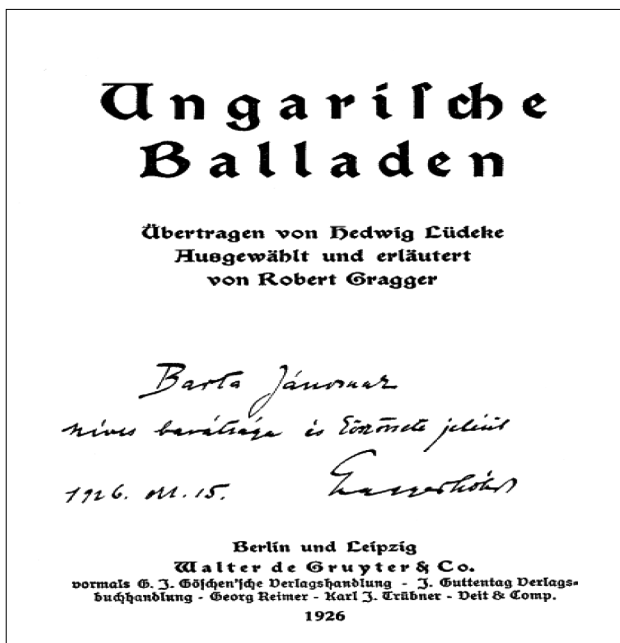
2. kép. A kollégium diákjai az 1925/1926-os évben

A kollégium tagjainak volt egy közös kötelességük: angolt kellett tanulniuk, mintegy ellensúlyaként annak, hogy az Eötvös Kollégiumban a francia tanulása volt kötelező. Egy idősebb tanárnő olvastatta velünk Galsworthy munkáját (*Forsyte salvation*), aminek magyar vonatkozása volt.

3. kép. Barta János kollégiumi szobájában

Amikor Gragger felvételemmel kapcsolatban először beszélt velem, kifejtette, hogy a kollégiumnak (mai kifejezéssel élve) nem szakemberek képzése a célja, sokkal inkább a német kultúra, a szellemi élet általános megismertetése. A magam részéről ehhez tartottam magam, és ritkábban látogattam az egyetemet, annál gyakrabban a könyvtárakat, és leginkább (kollégista társaimmal együtt) színházba, operába, koncertre és múzeumba jártam, olvastam a modern filozófiai, a különféle szépirodalmi műveket, mindezt egy kissé rendszertelenül – elméleti ismereteim ezáltal gazdagodtak, de nem álltak össze összefüggő egésszé. 25 éves voltam.

4. kép. Gragger dedikációja Barta Jánosnak
az *Ungarische Balladen* kötetben

Graggerre visszatérve: legjelentősebb eredménye az *Ungarische Bibliothek* sorozata volt, amelybe a jelentősebb szerzőket tudta bevonni. Pénzügyi alapjait Becker kultusz-miniszter biztosította egyszerű, és jellemzően modern módszerrel. Időről időre meghívott jelentős pénzügyi háttérrel rendelkező nagyiparosokat és pénzügyi nevezetességeket úgynevezett „*kályha mellett*” (Tee am Kamin)³ teadélutánra, amit azok megtisztelőnek éreztek, mivel egy miniszter vendégei lehettek. A találkozó minden esetben kellemes és tartalmas volt – de a poén a végén jött: mindenkit kértek, hogy a Magyar Intézet Baráti

³ Sajnos ma már kideríthetetlen, hogy a kifejezést konkrétan, vagy az „úgynevezett” jelző miatt ironikusan kell-e érteni. A Kamin kéményt, tűzhelyet, kályhát jelent, de lehet, hogy jelen esetben az elnevezés inkább arra utal, hogy a „tűz mellett”, azaz valamilyen befolyásos nagyság közelében.

Társaságának egy bizonyos összeget bocsásson a rendelkezésére. Úgy hírlík, a tarifa ötezer márka volt, de egy újonnan meghívott egyszer tízezres összeget ajánlott.

Újabbán sok szó esik a hungarológiáról. Gragger nevéhez fűződik az első kísérlet, hogy a húszas évek elején neves magyar tudósokból ilyen munkacsoportot szervezzon. De neki is, mint a berlini Intézetnek, oly sok ellenfele volt az ultrakonzervatív profeszszorok között, hogy a kezdeményezés elbukott. Nevezetesen nem sikerült neki, hogy a „demokrata” Becker minisztert, polgári foglalkozását tekintve jelentős orientalistát, a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választassa. Amikor Gragger 1926 őszén váratlanul, tragikus módon agyhártyagyulladásban meghalt, a *Berliner Tageszeitung* arcképét a következő aláírással közölte: „*Róbert Gragger, Hungarologe*”.

Még egy mozaikdarab egyéniségéhez: az említett sorozatban megjelent Bartók Béla „*Magyar népdalok*” című gyűjteménye. Nem haszontalanul, és nem hiábavalóan. Gragger rajongott ezekért a népdalokért, a Kollégiumban szinte valóságos kultuszukat teremtette, adott alkalmakkor énekeltette, és talán maga is dúdolta őket – ha pedig mi örömet akartunk neki szerezni, azt a dalgyűjtemény azon darabjaival tudtuk megtenni, amelyeket ő különösen kedvelt és még a német diákok között is népszerűsített.

Emlékezetemben különösen élénken megmaradt, hogy a kollégiumi közös ebédek vagy más alkalmak esetén közénk ült és velünk személyesen, kényszer nélkül, de kellemesen elbeszélgetett.